

NO BOSQUE MARIÑO

María Lopo

*Escrito na memoria dos cortados Carballos da Raposa de Anceu, en Ponte Caldelas,
e no ollar do Carballo de Cerracín, en Friol.*

*É outono i en min nace primavera.
(MARIÑO 1994: 199)*

A NENA E O BOSQUE¹

Dixo André Breton que a poesía se fai nos bosques²; Uxío Novoneyra engadiu “Eiquí sempre foi bosque...” (1991: 161). Velái o espazo natural e poético onde medran as árbores do bosque de María Mariño.

O bosque é paradigma do lugar a un tempo próximo e estraño, con existencia propia e múltiple; cunha memoria do mundo anterior á memoria humana. Na vida e no poema é lugar de todos os soños e de todos os medos, paraíso de xogos infantís e inferno de traballo duro, refuxio de amantes e fuxidos, abeiro de moitas Bovary.

En María Mariño, o motivo poético do bosque aparece xa no poema que abre *Palabra no Tempo* (1963):

¡Son aquela!
¡Son aquela que no bosco
escuitaba o himno dela!
(MARIÑO 1994: 63)

E a súa presenza será constante ao longo de toda a obra. Trátase sen dúbida dun dos vieiros polos que achegar o lugar central que a natureza ocupa no universo poético da autora. Esa natureza “soía”, que é “socorro”, “forza”, “latido”, “amparo” (Mariño 1994: 108, 143, 154; Mariño 2007: 105), chega a ser “verba” (Mariño 1994: 198), chega mesmo a ser corpo e voz de quen escribe, nun proceso de procura identitaria e de fusión matérica estudado por Manuel Fernández Rodríguez (2007).

María Mariño pertence á estirpe dos poetas que aprenderon a ler nos bosques antes que nos libros, aqueles que teñen o seu dicionario no vento, na chuvia e no sol. O seu saber natural imprime no poema a luz da ría e os harmónicos do aire de mar no piñeiral, as néboas todas da montaña e o piar do primeiro paxaro na alba: “Soio teño alboradas” (Mariño 1994: 133). Nun xusto *retorno* de terras e saberes, a natureza ensina moito sobre

a vida propia; no seu espello, aqueles que posúen a cultura do natural apréndense e atopan, quizais, o camiño da aceptación do devir humano.

Nos textos de María Mariño asistimos á evolución da relación tecida entre a muller e a natureza a través da palabra poética. Unha poesía que parte sempre da experiencia, dende a intimidade da nena coa árbore da infancia³ ata a identificación da adulta coa vida que latexa na folla seca⁴. Integrada na natureza, formando parte dela, a voz entende e transcende; o outono revélase primavera e a árbore onda dun seu mar. A memoria persoal accede así á memoria do mundo, e na fonda comprensión do tempo do mito e da viaxe da raiceira, a poeta sabe e camiña “a paso limpo” (Mariño 1994: 209).

OLLAR DE RÍA

Na primeira parte de *Palabra no Tempo*⁵ aparecen xa os elementos esenciais da sensibilidade fragosa de María Mariño; pódese mesmo afirmar que o resto da obra non achega senón variacións con respecto a un motivo poético xa fixado, maduro pois, dende estes poemas iniciais. A presenza arbórea, explícita nas prosas e poemas que conforman *Más allá del tiempo* (2007)⁶, é menos evidente en *Verba que comenza* (1990)⁷, onde árbores e bosques semellan introducirse no poemario ao ritmo marcado polas ondas do mar, deco-te vencellados á súa evocación.

Da beiramar á montaña, dúas son as imaxes arbóreas que con máis forza se afirman nos textos: os piñeirais costeiros e os soutos de montaña, imaxes certamente inspiradas na vivencia dos piñeiros da ría de Noia e dos castiñeiros do Courel.

No bosque de sentidos trazado nos poemas, o *pino* e o “ensaio perene” do *pinar* (Mariño 1994: 187) semellan encarnar un tempo pasado vivido en plenitude, a Noia da infancia e da adolescencia nos seus “sendeiros esvaradizos” de pinocha (Mariño 1994: 187), as lembranzas de romarías e solpores na ría, a presenza sempre viva da nai. Na palabra de María Mariño, extremadamente sensorial, dicir piñeiro é dicir olor; nos poemas son inseparables o piñeiral e o seu recender, esa mestura de resina e de *picaños* que vive nela, que transcendeu, alén do tempo:

(...)
¡Atopechei, miña nai!
¡Atopechei!

Na escaleiriña de pedra,
no recendo do pinar,
(...)
(MARIÑO 1994: 65)

(...)
Os pinares eran voz;
seus picaños arrecendían ó tempo.
(...)
(Mariño 1994: 71)

Mais non só vive o piñeiro no seu recender, senón tamén, como se explicita na cita precedente, na súa voz; no oído da poeta. Ao son dos piñeirais abaneados pola brisa únense o canto do cuco e as notas da gaita en romaría. O vento que neles habita (Mariño 2007: 140) suxire asemade ao ollar de quen sabe mirar a imaxe dun novo mar: “Boga el pinar en su perfume” (Mariño 2007: 145).

Cómpre así mesmo sinalar que a sombra do piñeiro manso e a súa copa frondosa, ausentes dos poemas galegos e non moi frecuentes no país, serán evocadas na prosa castelá “Mi viaje y el niño”, que narra precisamente unha viaxe en tren por Castela (Mariño 2007: 113, 122).

María Mariño, nacida en primavera na beiramar, chega á montaña en outono; descobre o Courel en outubro de 1946, nun momento vital extremadamente difícil, pois é moi recente o falecemento do fillo (Blanco 2007^a: 111). O seu ollar de ría e de folla perenne quedará para sempre marcado polo descubrimento do outono no tempo da súa propia madurez, polo apoxeo da natureza caducifolia na outonía, polo estoupido de cores que a arrodea, por tanta vida insospeitada e necesaria. O outono courelao transcende entón na súa palabra, devén estación dun renacer: “(...) no outono – meu arranque –.” (Mariño 1994: 157).

Dicir outono nestes poemas é dicir castiñeiro. A proximidade dos soutos ás aldeas puido ser decisiva na configuración do ollar da poeta. María anda os camiños, e os camiños levan aos soutos.

Fai tempo crucei un camiño
i atopei as pegadas hoxe.
(Mariño 1994: 197)

É nese andar cotián, na observación atenta e sensible do devir natural, onde o souto se fai poema:

Si o Outono non crebara o tempo
non se erguía en verso longo o poeta,
(...)
Alumea o souto a esperanza soia,
a que onte viveu na súa sombra amiga,
(...)
(Mariño 1994: 144)

Se o piñeiro era o recender, o castiñeiro é a cor, a poetización dunha visión. A luz que na ría vén do mar, na montaña semella vir do souto. A paleta de cores é tal que a poeta necesita mesmo crear palabras que a describan, como o adxectivo “enverdorado” que emprega varias veces en *Más allá del tiempo*: “la enverdorada sombra del soto” (Mariño 2007: 103)^s. Os soutos brillan verdes no estío (Mariño 2007: 107, 109), alumean (Mariño 1994: 95, 144), vólvense de ouro no seu amarelecer (Mariño 1994: 90, 94,

Mariño 2007: 173) antes de que as follas secas acheguen o seu cobre ao tránsito da invernia (Mariño 2007: 142).

Mais o souto tamén ten o seu son, no bater da chuvia e no vento que o esperta e que outrora fixera cantar as follas dos castiñeiros: “vento foi teu troveiro.” (Mariño 1994: 95). A voz do souto prolóngase nos paxaros que acubilla, no cuco, no corvo ou na curuxa que o achegan á poeta no seu canto: “Llega el soto en la lechuza.” (Mariño 2007: 146). A única referencia sensitiva ao olor do souto non vén da árbore, senón da terra mollada que contén, como outrora o piñeiro, un tempo alén do tempo:

Hoy el soto huele a antaño
entre el llanto del
otoño.
(Mariño 2007: 138).

Da promesa do gromo no canto do cuco ao estalar dos ourizos, do saber que levantou os reprexos ata o soño da folla seca⁹, todo o ciclo estacional do castiñeiro é materia primeira do poema. O seu arquetipo modeliza moitas das árbores espalladas nos textos:

Árbores castañetean en oco sin medras, sin
troques – verba do tempo –.
(Mariño 1994: 189)

Arredor del nacen fermosas estampas de outonía: “Quece o zoco no ourizo e na nebra.” (Mariño 1994: 144), e a súa imaxe a través do tempo devén exemplo tanxible do renacer, da vida infinita contida na materia:

¡Hoxe do souto de ouro,
onte do meu recordo!

A terra dará outro fillo, ano erguido de sonos.

Comezará a froecer, a ofrecer e a dar.
Logo, ó verse brilar,
os seus sonos axeados
irán sen remedio morrendo, morrendo i esperanzados.
(...)
(Mariño 1994: 94)

É nesa esperanza, certa voz da folla seca¹⁰, onde a palabra de María Mariño, encarnada no vexetal, atopa o seu “pouso sin lugar” (Mariño 1994: 118):

Sabe o meu outono que dou
clara luz que non se apaga.
(...)
(Mariño 1994: 142)

OS OLLOS DA ÁRBORE

Piñeiros e castiñeiros non son as únicas árbores do bosque poético de María Mariño. Aínda que moito menos frecuente, a imaxe da carballeira aparece tanto en *Palabra no Tempo* como en *Verba que comenza*. A súa presenza está estreitamente vencellada á dos piñeiros, de tal xeito que ambas as dúas árbores comparten catro dos cinco poemas nos que se evocan os carballos¹¹.

(...)
 leva prantas,
 leva montes,
 pinares e carballeiras,
 leva pedras espelladas
 (...)
 (Mariño 1994: 198)

A carballeira trae na súa sombra acolledora o tempo feliz da romaría: “Tiñan man de peitos cheos as sombras das carballeiras.” (Mariño 1994: 70). O seu son é o da gaita, mais tamén o do vento inmemorial que *materializa* o tempo:

Zoa na carballeira
 algo que non é o vento.
 (...)
 (Mariño 1994: 74)

Cómpre así mesmo engadir que, á parte da presenza nos textos de plantas arbóreas como a silveira, o espiñeiro ou moi especialmente o ucedo¹², en *Más allá del tiempo* cítanse dúas árbores froiteiras: a laranxeira e o limoeiro (Mariño 2007: 97); este poemario contén ademais unha referencia invernal á bidueira, teito arbóreo de Galicia (VV. AA. 2006: 66), no poema “Noviembre”: “Desnudo abedul testigo.” (Mariño 2007: 173). Esta imaxe da arbore núa na invernia é portadora dunha gran forza poética nos textos; neles, é doado recoñecer o fondo impacto causado polas siluetas invernaes dos caducifolios no ollar de ría:

Arbre núo e triste, con ollos de pinguada,
 nas miñas ondas entrabas.
 (...)
 (Mariño 1994: 77)

Existe entre a poeta e a árbore unha fonda corrente de solidariedade vital, un entenderse na raíz, un entregarse sen reservas en todas as *primaveiras*¹³. Árbore e poeta recoñécense probablemente entre “aqués que medran soios en empuxe segredo – peito enteiro –,” (Mariño 1994: 175). Por iso, as dúas sentidas homenaxes que María Mariño rende á árbore compañeira cando esta chega ao final do seu tempo, conteñen moita sabedoría e moita vida, aprendidas da árbore e coa árbore. Trátase de dous poemas, “O arbre seco” en *Palabra no Tempo* e “Al árbol seco” en *Más allá del tiempo*, en realidade diferentes ver-

sións dun mesmo motivo¹⁴, a morte da árbore e o seu derradeiro alumear xa non na terra senón no fogar.

Tal e como di Olga Novo, “María Mariño entendeu ben a mensaxe da árbore da vida” (Novo 2007: 120). A poeta soubo ver polos seus ollos. Descubriuse tempo encarnado na materia, como os anos no toro dun carballo; viviu coas cicatrices, coma o castiñeiro vello marcado polo sol, pola neve e as xeadas; procurou e atopou no seu nome¹⁵ a enerxía dunha verba que comeza, como a leña garda nela o son do crepitar e a luz intensa dun outono insospitado. E así como os ollos da árbore seca seguiron vivindo nos ollos de ría que o velaron no lar (Mariño 1994: 79), así as árbores do Courel manteñen vivo no seu existir o canto daquela ave que pousou neles e por eles: “Non son ave que canta pra que lle escoiten” (Mariño 1994: 188).

BIBLIOGRAFÍA

- Blanco, Carmen (2007^a): *María Mariño. Vida e obra*, Vigo, Xerais, col. Letras galegas.
- Blanco, Carmen (2007^b): “Cronoloxía: De Noia ao Courel”, *María Mariño*, coord. de Carmen Blanco, Santiago de Compostela, Departamento de Filoloxía Galega, Universidade de Santiago de Compostela, pp. 131-132.
- Breton, André (1999): “Sur la route de San Romano”, *Oubliés in Signe ascendant*, Paris, Gallimard (1^a ed. 1949), pp. 122-124.
- Fernández Rodríguez, Manuel (2007): “María Mariño: Unha estranxeiría dende a praia ata o monte”, *María Mariño*, coord. de Carmen Blanco, Santiago de Compostela, Departamento de Filoloxía Galega, Universidade de Santiago de Compostela, pp. 93-112.
- Mariño, María (1994): *Obra completa*, ed. de Victoria Sanjurjo Fernández, Vigo, Xerais, col. Biblioteca das letras galegas.
- Mariño, María (2007): *Más allá del tiempo*, ed. de Helena González, Santiago de Compostela, Alvarellos Editora.
- Novo, Olga (2007): “María Mariño Carou: Catro escenas de morte e unha lección de vida”, *María Mariño*, coord. de Carmen Blanco, Santiago de Compostela, Departamento de Filoloxía Galega, Universidade de Santiago de Compostela, pp. 113-130.
- Novoneyra, Uxío (1991): “Devesa da Rogueira”, *Os Eidos*, ed. de Claudio Rodríguez Fer e Carmen Blanco, Vigo, Xerais (1^a ed. 1990).
- VV. AA. (2006): *Árbores de Galiza*, Vigo, A Nosa Terra.

NOTAS

- 1 “voz primeira de nena perdida no bosque que chama por todo e por alguén.” (Blanco 2007^a: 135).
- 2 “La poésie se fait dans les bois” (Breton 1999: 122).
- 3 “Que a los árboles les canten / lo que les canté yo siendo niña.” (Mariño 2007: 128).
- 4 “ (...) Onte amor do ourizo, / hoxe voz da esperanza.” (Mariño 1994: 95).
- 5 Escrito entre 1958 e 1963 (Blanco 2007^b: 132).
- 6 Escrito en 1965 (Blanco 2007^b: 132).
- 7 Escrito entre 1966 e 1967 (Blanco 2007^b: 132).
- 8 Cf. igualmente Mariño 2007: 129. En *Más allá del tiempo*, María Mariño emprega habitualmente a palabra “soto” para referirse ao bosque de castiñeiros.
- 9 Mariño 1994: 95, 144, 117; Mariño 2007: 100.
- 10 “(...) / Logo serás a vianda / doutras folliñas novas, / doutras froriñas brancas.” (Mariño 1994: 96).
- 11 Mariño 1994: 70, 74, 168, 196, 198.
- 12 Cf. entre outras referencias, Mariño 1994: 67, 83, 100.
- 13 Título dun poema de *Palabra no Tempo* (Mariño 1994: 82).
- 14 Variacións do clásico “ubi sunt” (Novo 2007: 120).
- 15 “mío / sólo un nombre será.” (Mariño 2007: 156).